

Марчук В. Г., Пугінець С. О., ст. ІV курсу факультету журналістики;
науковий керівник – Мітчук О. А., д.соц.ком., доцент (Міжнародний
економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука,
м. Рівне)

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ ЯК ІНДИКАТОР ФОРМУВАННЯ ЕКСПРЕСІЇ В СУЧАСНІЙ МОВІ МАС-МЕДІЯ

***Анотація.** У статті розкрито особливості специфіки суспільно-політичних чинників формування експресії медійного тексту. Наведено особливості мови регіональних засобів масової інформації. Виявлено і охарактеризовано експресивні засоби мови у матеріалах мас-медіа загальноукраїнського масштабу. Визначено ключові чинники, які зумовлюють процес використання лексичної експресії мови ЗМІ. Досліджено шляхи входження експресивних засобів у мовлення та особливості творення експресивності в тестах засобів масової інформації.*

***Ключові слова:** мова засобів масової інформації, експресивність, суспільно-політична лексика.*

***Abstract.** The article reveals the peculiarities of the specifics of socio-political factors in the formation of the expression of the media text. The peculiarities of the language of regional mass media are given. Expressive means of speech in the materials of mass media of all-Ukrainian scale are revealed and characterized. The key factors that determine the process of using the lexical expression of the media language are identified. The ways of entering expressive means in speech and features of creation of expressiveness in tests of Mass media are investigated.*

***Key words:** the media language, expression, social and political vocabulary.*

Мова як основний засіб спілкування, безпосередній виразник духовної культури народу, його ментальності перебуває в постійному русі.

Проблеми лінгвального освоєння дійсності, закономірне прагнення до поглиблення інформативності та місткості висловлюваного виступають каталізатором постійних змін у мові. Вивчення явищ експресивності, які використовуються в текстах засобів масової інформації (ЗМІ) є актуальним, оскільки без експресії та методів її застосування сьогодні важко уявити діяльність журналістів, особливо аналітиків, публіцистів. Газета гостро потребує експресивних засобів, але ця експресія має соціальний характер, вона цілеспрямована, оцінна: метафори, епітети, порівняння виконують тут особливу роль, що дозволяє говорити про газетно-публіцистичний тип їх [1].

Лексика засобів масової інформації найдинамічніше віддзеркалює словниковий склад мови, на розвиток якого, великий вплив має позамова дійсність. Аналіз інноваційних процесів сучасного тексту мас-медіа на лексичному рівні дає змогу простежити основні тенденції в оновленні лексики ЗМІ, показати зв'язок засобів експресії з тематикою та жанрово-стильовими особливостями текстів. Пропоноване дослідження має окрім наукового, ще й пізнавальний, прикладний характер, оскільки теоретичні дані підсилюються наочними прикладами з медіатекстів видань Рівненщини.

Джерельною базою для дослідження стали праці відомих науковців: В. І. Грицина, О. Д. Пономаріва, В. А. Чабаненка.

Метою нашої статті є дослідження експресивності засобів мови мас-медіа Рівненщини та визначення особливості функціонування експресії у мові регіональних ЗМІ.

Об'єктом дослідження є газетні матеріали рівненських медіа «Літопис Заходу», «Рівне вечірне». Предмет дослідження – засоби експресії, що останнім часом увійшли в активне мовлення, писемне та усне, журналістів досліджуваного регіону під впливом внутрішньомовних та позамовних чинників, а також слова-оказіоналізми, функціонування яких у мові ЗМІ відображає мовну діяльність мовця, тобто журналіста.

На мову будь-якого народу значно впливають різного роду соціальні (екстралінгвістичні) чинники. Тому і мовні особливості друкованих ЗМІ прямо чи опосередковано змінюються із плином часу.

Якщо суспільно-політична атмосфера впливає на соціальні функції мови, то це значить, що вона впливає і на засоби мовної експресії. Аби переконалися в залежності мовної експресії від соціально-політичних умов, достатньо простежити, який потужний вплив на засоби інтенсифікованої виразності мови друкованих ЗМІ справили і продовжують справляти різні політичні організовані заходи та події. Яскравим прикладом цього є виборча кампанія Президента України 2010 року та всі похідні від неї події, що ставали центром уваги всього суспільства, до прикладу: «*Нашоукраїнці* безумовно відають цьому належне, аби не повторилися ситуація з *регіоналами*...» [1].

Вплив соціально-політичних умов на еволюцію сучасної української мови з'являється, насамперед, в галузі лексики, особливо у творенні, збагаченні й зміні тих її семантичних прошарків, що характеризуються інтерферентною експресивністю. Інтенсифікована виразність, стилістична маркованість слова, практично завжди соціально вмотивована та відображає більшість настроїв всього суспільства. Принаймні, таке завдання стоїть перед всіма демократичними та незалежними засобами масової інформації. Безперечно, варто враховувати і те, що згадана інтенсифікована виразність завжди ґрунтується на соціально-психологічних оцінках мовців, тобто авторів повідомлення: *мегаблок, легендарний підрахуй, шури-мури, мобілка, дерибан, мільйоноголовий, БЕЗелітна, пропагандист-салонник, радіочадо* тощо [2].

Минулий історичний досвід та сучасне його осмислення призвело до того, що певні лексичні категорії стали по-новому інтерпретуватися сучасником: *товариш*, *бандерівець*, *помаранчеві*, *білосердечні* тощо. Останнім часом досить активізувалися (особливо в публіцистиці) такі експресивні переосмисленні слова і словосполучення морально – правового та етикетного лексику та ін. Не виключенні випадки й оказіонального, але не менш експресивного вживання. Що мотивується не стільки соціальними, скільки художньо версифікаційними міркуваннями.

Вплив соціально-політичного аспекту помітний і в галузі експресивної синонімії сучасної української мови. На певному історичному етапі з'являються і утверджуються нові інтенсивно виразні синоніми до вже відомих слів: *глитай-здирищик-кровпивець-грабіжник* тощо.

Пошуки соціальної вмотивованості інтенсифікованої виразності можуть призводити до функціонування активізації нових словникових одиниць експресивного характеру, які здатні синонімічно заступати загальноновживані, стилістично нейтральні слова [3].

Синонімія української мови розширюється і за рахунок актуалізованих експресивних перифраз суспільно-політичного змісту. Ці перифрази бувають загальнонародного і індивідуально авторського вжитку: *гарант конституції*, *залізна леді*, *шоколадний король* тощо.

Помітний вплив на експресивність журналістського тексту справляють суспільно-політичні чинники: під їх дією у мові преси складається експресивний ідеолексикон, цілий комплекс посилено-виразних слів, які мають соціальне звучання, володіють соціальними конотаціями і здатні виражати соціальну оцінку дійсності. Водночас це створює й можливості для маніпулювання суспільною свідомістю, дезінформації громадськості. У сучасних українських ЗМІ такі ідеологеми зазнали емоційно-оцінних переорієнтацій, переосмислення. Наприклад, слова *комунізм*, *комуніст*, *партія* (у значенні КПРС), *пролетаріат*, *соціалізм*, *інтернаціоналізм*, *революція* втратили позитивно забарвлену ідеологічну сему й набули в медіа поряд із нейтральним іронічного, а інколи й негативного звучання. Натомість сучасні політичні реалії сприяли втраті негативних конотацій таких лексем, як *Президент*, *Кабінет Міністрів*, *опозиція*, *парламент*, *спікер*, *мер*, *фракція*, *коаліція*. Формується новий політичний словник мови газети. Концептуальна лексика сучасного періоду, яку становлять поняття *демократія*, *незалежність*, *суверенітет*, *реформи*, *правова держава*, *вертикаль влади*, відображає процес формування ідеології демократичної орієнтації [4].

Суспільно-політичні зміни в Україні зачепили й сферу мовного етикету. Повернулися до активного вжитку такі традиційні українські форми звертання, як *пане*, *пані*, *панно*, *добродію*, *добродійко*. Натомість звертання *товаришу* у зв'язку з його активністю в часи тоталітарного режиму набуло дещо негативного підтексту й уживається рідко.

В мовній практиці українських мас-медіа здобула експресивність ціла низка ідеологічно навантажених антропонімів, причому, в залежності від суспільно – психологічних асоціацій, що ними викликаються, вони поділяються на два класи: антропоніми з експресивність емоційно позитивного плану та антропоніми з експресивність емоційного негативного плану. У радянські часи ці поняття чітко розрізнялися. Адже, до перших належали всі зачинателі та діячі комунізму, а до негативного уявлення належали всі «що знеславили себе як вороги народу, миру та прогресу», тобто націоналісти які не визнавали комунізм та її постулати правлячою ідеологією.

Незалежність України, незмінний шлях до демократизації всіх форм суспільного життя повністю змінили ситуацію сприйняття постатей негативного та позитивного плану. Втім, спекульовані політичні ігри призвели до того, що в українському суспільстві відбувся поділ поглядів, на певні факти історичного минулого та сучасності. Якщо, для певної частини суспільства націоналіст, політичний діяч України Степан Бандера є справжнім патріотом та визволителем своєї країни, то для іншої – він і досі залишився ворогом та зрадником своєї держави. Тому і друковані засоби масової інформації часто-густо використовують дані поняття з позиції органу, якому підпорядковані [5].

Потужний вплив з боку соціально-політичної функції зазнала за роки незалежності та й історичного минулого важлива в лінгвостилістичному відношенні частина мовного українського надбання, як фразеологія. У пошуках експресії, яка б відповідала даному суспільно-політичному моменту, журналісти нерідко вдаються до структурно-семантичного оновлення, до трансформації вже відомих, старих фразеологізмів: *«Полюби ворога свого, як самого себе»* одна з назв соціально-політичного часопису *«Літопис Заходу»*.

Є підстави говорити і про вплив соціально-політичного фактору на українське словотворення та широке використання його у журналістських текстах. Мається на увазі, набуття окремими, колись стилістично-нейтральним афіксам оцінного, емоційно-експресивного значення, їх особлива словотворча активізація.

Соціально-політична функція стимулює також і індивідуально-авторську експресивну словотворчість. Показовими прикладами щодо цього можуть бути соціально-вмотивовані експресивні неологізми.

У мові публіцистики спостерігається явище, коли слово під впливом соціально-політичного фактору спочатку актуалізується, а потім стає здатним оказіонально сполучатися з іншими словами, а відтак розширює свою семантику. Показовим прикладом такого явища є слово *політиканство* [2].

В українській публіцистиці неабияку функціональну активність проявляють і деякі історизми. Автори, подекуди, видобувають з мовних запасників такі слова, як найбільш образно й експресивно характеризують потрібний

об'єкт критики, які, okazіонально покладаючись до нових історичних понять, викликають у читача прозорі асоціації й соціально-обумовлені почуття.

Соціальний фактор сприяє і широкому входженню в мову викривальної публіцистики розмовних та просторічних емоційно-оцінних слів. Їх експресивність тут зазвичай й виправдана, конкретизована відповідними означеннями.

Особливо важливого значення набули і емотивна, і волюнтативна й естетична функції сучасної української мови, оскільки пошуки соціально скерованої мовної експресії, її характер, як правило, пов'язані з почуттями, волею та уявленнями про прекрасне мовців [4].

Щодо емотивної функції мови, то підсилена соціально – політична функція сприяє її експресивній реалізації в публіцистичному мовленні.

Отже, соціально-політичні умови справляли і продовжують справляти значний вплив на систему експресивних засобів української мови, а відтак і на мову засобів масової інформації. Під впливом цього чинника найбільшому видозміненню підлягають лексика та фразеологія, меншою мірою під такий тиск потрапляють словотворення та граматики (синтаксис).

Під впливом соціально-політичної функції в сучасній українській мові склався експресивний идеолексикон, тобто цілий комплекс інтенсифіковано виразних слів, які мають соціальне звучання, володіють соціальними конотаціями й здатні виражати соціальні оцінки явищ дійсності.

Завдяки соціально-політичного фактору в мові засобів масової інформації застосовуються багато соціально-лексичних термінолексем. Ступінь експресивності цих лексем залежить від актуальності та історичної значимості названих ними понять.

Найпоказовішими наслідками впливу соціально-політичної функції на систему експресивних засобів мови друкованих ЗМІ є зрушення в семантиці багатьох старих термінолексем, експресивно-стилістична переорієнтація цих лексем, перегруповання й перерозподіл їх за мовними стилями і жанрами. З лінгвостилістичного погляду важливим є той факт, що соціально-політичні чинники сприяють розширенню можливостей міжсловесної сполучуваності, розширенню його синонімічних можливостей.

Потужного впливу з боку досліджуваного фактору зазнала і фразеологія. Так, доволі закономірним вже є те, що відомі фразеологічні одинці трансформуються до сучасних реалій. Під дією таких видозмін відбувається подвійний процес впливу на свідомість читача. Адже, загальновідомі вилови, що закарбовані в пам'яті аудиторії під впливом досвіду, реабілітуються як нові за старими зразками, але водночас, відображають реалії сьогодення [1].

Щодо експресивного українського словотворення, то наслідками впливу соціально-політичної функції у ньому є: набуття окремими колись стилістично нейтральними афіксами емоційно-оцінного значення й особлива дериваційна активізація цих афіксів; okazіональне перетворення окремих

формантів на еквіваленти суспільно-політичних термінів; активізація соціально - мотивованої, індивідуально-авторської неології.

Неабиякий вплив сучасні політичні та соціальні умови справляють на ті функціональні стилі української мови, в яких мовна експресія реалізується найчастіше. Соціально-політична функція стимулює міжстильову взаємодію, вони сприяють передачі мовної експресивності з одного функціонального різновиду сучасної української мови в інший [3].

Нинішні умови посилили емотивну, волонтеристичну й естетичну функції сучасної мови мас-медіа, тобто ті функції, яким мовна експресія притаманна вже в силу самої їхньої природи, які без мовної експресії існувати не можуть.

Отже, вплив соціально-політичної функції на експресивні засоби мови журналістських матеріалів, можливий лише тоді, коли дозволяє структура тексту та потенціальні можливості розвитку цієї структури. Втім, варто зауважити, що сьогодні, напевно, жодний публіцистичний виступ не обходиться без використання експресивних засобів у різних своїх проявах.

Ядро словника газети становить суспільно-політична, концептуальна лексика, яка відображає її ідеологію й безпосередньо пов'язана з функцією впливу. Це зумовлює особливий характер експресивності мови преси: експресія тут має підкреслено соціальний характер, вона передусім цілеспрямована, вибірна й оцінна.

1. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка. Львів, 1975. 276 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ, 2014. 342 с.
3. Грицина В. І. Оцінна функція компонентів інфраструктури речень у публіцистичному стилі. *Збірник наукових праць ХДПУ*. Вип. 1. Філологічні науки. Херсон, 2018. 238с.
4. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови. Тернопіль, 2000. 132с.
5. Чабенко В. А. Основи мовної експресії. Київ, 1989. 167с.